

“Jeg kan høre hvordan det knager og hvisker derude. Jorden der snart bliver levende!”¹

Teenagepigens fortryllelse i ny skandinavisk landbrugslitteratur

Før 1700-tallets landboreformer var folketro en selvfølgelig del af landbolivets forestillingsverden: Slog smørkærningen fejl, var det ikke, fordi koen eller mælken var dårlig, men nærmere fordi en ondsindet nabo med magiske midler havde forpurret det (Henningsen, 60). I dag affejes et sådant verdenssyn hurtigt som overtro. Men særligt i løbet af de sidste fem år er der udkommet flere litterære værker, der poder landbruget med (for)underlige forestillingsverdener, hvormed ellers monokulturelle landskaber åbnes for en overjordisk indtrængen. Disse nye værker står i kontrast til den måde, hvorpå landbruget – særligt efter årtusindskiftet, f.eks. i Jens Smærup Sørensens *Mærkedage* (2007) eller i Hans Otto Jørgensens *Ida og Axel*-trilogi (2001-2006) – blev beskrevet som forfaldstruet.

Med kun ét års mellemrum udkom to skandinaviske romaner, danske Ditte Holm Bros *Fladland* (2021) og norske Kristin Auestad Danielsens *Du er bonde* (2022), hvori to teenagepiger udfordrer de vækst- og stringenslogikker, som præger både de fysiske og mentale landskaber i henholdsvis Vestjylland og det sydvestlige Norge. I denne artikel vil jeg argumentere for, at deres “becoming-with” (Haraway 2016) i relation med deres omkringliggende rurale landskaber åbner for alternative, fortryllede perspektiver på forholdene mellem menneske og jord.

Med afsæt i Jane Bennetts nymaterialisme i *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things* (2010) og antropologen Anna Tsings kontaminationsbegreb i *Svampen ved verdens ende* (2024 [2015]) vil jeg undersøge, hvordan de to karakterer, for her at parafrasere Tsing, forsøger at leve i og med de kapitalistiske (landbrugs) ruiner. Som analysen vil vise, opererer romanerne med Tsings kontamination som vilkår og Bennetts fortryllelse som strategi. “Om lidt skyder kornet op gennem jorden, om lidt begynder tingene at ske”, siger Sally i *Fladland* (Bro, 39), og dette dobbelte frembrud er udtryk for, hvordan de to teenagepigers porøse blikke på verden skaber sprækker i ellers fasttømrede forestillinger om vores industrialiserede landbrug.

Afslutningsvis vil jeg inddrage Jens Kramshøj Flinkers begreb “sære økofiktioner” fra *Økonarratologi* (2025) for at pege på de to romaner som to udtryk for, hvordan der i disse år blæser nye vinde over ikke bare det politiske landbrugslandskab, men ligeså over den litterære landbrugstradition.

Landskaber af marker, arbejde og Gud

At være teenager er sjældent gnidningsfrit, og i *Du er bonde og Fladland* skildres livet i denne overgangstilstand som både klaustrofobisk og virkelighedsudvidende. Romanerne har en grundlæggende struktur til fælles: Begge fremstiller en ung piges besvær med at finde plads i de rurale omgivelser, hvor det, for her at bruge Sallys ord, er “markerne og Gud, der bestemmer” (Bro, 126).

Førstepersonsfortælleren Sally bor med sine forældre i Vestjylland, hvor hverdagen, her på Hede-, Majs- og Havrevænget, kun akkurat er adskilt fra landbrugslandskabet: “Volden beskytter vængerne, så de ikke bliver ædt af markerne” (Bro, 10). Sally pendulerer mellem skole, kioskens slikhylder og halbal, men føler alligevel ikke, at hun laver “andet end at vente. Vente på kornet, vente på konfirmationen” (Bro, 50).

Ved åbningen af *Du er bonde* sidder den unavngivne førstepersonsfortæller sammen med slyngveninden og campingvognsroomien, et unavngivet du, på forreste række til traktortræk. Her bliver de “som to Julius Cæsar-ar” vartet op af de lokale fyre, der med hjemmebrændt spiritus forsøger at vinde odelsjenternes hjerter – og dertilhørende gårde (Danielsen, 8). Odelsloven har givet de to nu 18-årige retten til forældrenes lod i det fjeldfyldte Gjesdal i Norge. Her bebor jeget et modsætningsfyldt landskab, hvor “traktorvegana hadde snirkla seg gjennom generasjoner av arbeidsglede og unnasluntring² av beste sort i hundrevis av år” (Danielsen, 8). Moren er fraværende, og faren er grundvred og depressiv, efter størstedelen af hans jordbrug og mælkekvoter er blevet opkøbt. Jeget har overtaget resterne af gården, og selvom hun indledningsvist har store ambitioner for sine små 100 mål (Danielsen, 23), er stordriften et glubsk rovdyr: “Tida var annleis no, og Jæren pusta oss i nakken med si industrialiserte storskaladrift” (Danielsen, 103).

I Gjesdal, såvel som i det vestjyske fladland, har der i århundreder hersket en klokkeklar treenighed: markerne, arbejdet og Gud. Som unge kvinder i et ellers maskin- og mandsdomineret landbrugssamfund er de udgrænsede figurer med lille handlingsrum: “En pige skal være som kornet, lydig og rank”, forestiller Sally sig, at præsten tænker (Bro, 81). Alligevel forholder begge piger sig ambivalent til landsbysamfundets forventninger; de anerkender i nogen grad målet om at “få jord og avkom” (Danielsen, 9), men i kraft af deres tærskelposition er der også et modstandspotentiale, der spirer i dem. Det er denne teenageetrods’ forbindelse til landbruget, jeg nu vil analysere.

At begære og ligge brak

For Sally og jeget gøder teenagefasen både seksualiteten og vækstmodstanden i dem. Det kan virke paradoksalt, at passivitet kan være modstand, men teenagepigernes begær og uproduktivitet kan i deres fysiske og mentale landskaber vise

sig subversivt. Det er landskaber, der bygger på mantraer som "[l]ediggang er rota til alt ondt" (Danielsen, 40) og "*man skal yde før man kan nyde*" (Bro, 18, kursiv i original). Da Sally pjækker og cykler hjem langs markerne, minder de hende om for-dærvet: "Ude på markerne står kornet som tusinde løftede fingre. *Jeg er en skændsel, en snob, en hån mod markernes lov*" (Bro, 105, kursiv i original).

Igen og igen bliver de to piger gjort bevidste om egnens arv af protestantisk arbejdsmoral og bondepligt: "Jorda skal dyrkast. Dyr skal avlast. Slik slekta di har gjort i generasjonar" (Danielsen, 127f), som jeget i *Du er bonde* får at vide, da hun kritiserer, at søerne ligger fastspændte på de lokale stordrifter. I stedet for selv at få gang i sit eget landbrug bruger hun mest dagene på at spise chips og fantasere om mændene i amerikanske film sammen med duet. Men hvor veninden får nok, spiser jeget de resterende chips til morgenmad. Når faren kalder hende "udugeleg", går jeget blot i seng igen: "no ville eg få fred, eg var sjefen no, og no ville sjefen sove litt til" (Danielsen, 14f).

Faren fremhæver det hårdtarbejdende bondepar fra Knut Hamsuns *Markens Grøde* (1917) som en kras kontrast til jegets letlevende liv (Danielsen, 13). Som modsvar til forherligelsen af det hårde, opslidende landbrugsarbejde³ sammenkobler jeget sit teenage-brakliggeri med sit landbrugsideal om "antidrift" (Danielsen, 84): Traktoren skal parkeres, tidslerne skal få plads, og dyreslagtningen skal stoppes (Danielsen, 40). Ligeså spiller denne form for "antidrift" en rolle i forhold til pigernes køn og seksualitet. Med begærets indtog i pigerne opstår nye muligheder for at omgå landsbysamfundets moralske kodekser. I teenagernes åbenhed mod verden blandes begær på selvfølgelig vis med religion, f.eks. ved deres søndagskirkegang, hvor begge mærker en dunken i skridtet ved synet af Jesus, der er "lækker" (Bro, 111), "så digg på krossen" (Danielsen, 6).

Teenageperiodens tærskeltilstand har med andre ord skabt en åbning i pigerne: Når begæret og kroppen pludselig *take the wheel*, bliver det klart, at de ikke er autonome eller selvberoende individer, men derimod underlagt andre, udefrakommende instanser. På grund af "markerne og varmen" lader Sally sig "lede i fristelse" – hun pjækker fra skole, også selvom det medfører en straf (et kors i penalt huset) (Bro, 105). Hvor omgivelserne har gjort sig til traktorførende herrer over jorden, ser Sally på den med en anden ærbødighed: Markerne agerer både skriftestol og afladssted, for hvis bare hun står bukseløs mellem kornet i tre minutter, så "må Gud være glad" (Bro, 133).

På lignende vis skaber Sally sine agrarreligiøse forklaringsmodeller ved at blande industrilandbrug og underkastelse, når hun med kirkeklokkens ringen hører egnens sælsomme cocktail af jantelov og utilitarisme bebudet for sig:

“Tro ik [sic], du er andet end en plante, du er på linje med din jord, du er markerne i menneskeform, midlertidig, du er det golde gjort nyttigt, du er træerne langs markernes skel, duknakket som hveden der venter på, at himlen skal fodre dig, venter på at blive ædt. (Bro, 178)

Således sat på plads – nivelleret med hveden! Hvordan pigerne repræsenterer en anden jord-menneske-ontologi, én hvor jorden f.eks. venter på at blive fodret eller kan lokke og bryde ind i menneskets verden, er, hvad jeg nu vil udfolde.

Fortryllede industrimarker og tværartslig forbindelsestrang

De to piger udtrykker en særlig sammentænkning af menneske og landskab, noget der ellers kan være vanskeligt. "Landbrug" og "natur" sættes ofte op som hinandens modsætninger – når der i Den Grønne Trepartsaftale står, at "[d]en arealomlægning, som nærværende aftale skaber grundlaget for, vil [...] give langt mere plads til naturen" (Regeringen, 2), er det netop dette modsætningsforhold, aftalen bygger på: Ud kommer landbruget, og ind kommer "naturen" – i bestemt form vel at mærke. Denne klare afgrænsning er dog mere mudret end som så. F.eks. peger etnologen Kelly Donati på, at landbrug altid er "a more-than-human endeavour" (1), hvor planter, bakterier, humus og menneske mødes.

Disse tværartslige forbindelser kan litteraturen være fremkaldervæske for. I *Fladland* ser Sally den jord og de tråde, der forbinder forfædre og det kommende liv på marken: "Deres kroppe har ligget i jorden så længe at de selv er blevet til jord. Den jord der får kornet til at vokse" (s. 17). På den måde bryder Sally med de vanlige modsætninger mellem jord og menneske. Grænseoverskridelsen af indre (menneskeligt) og ydre (ikke-menneskeligt) liv er allerede til stede ved romanens åbning, da minkene fra den produktion, Sally og veninden Vicky står og betragter, synes at flyde over i Sally:

“Den kraft der får markerne til at vokse i alle retninger og kroppene til at blive til jord. [...] Minkenes små spidse tænder bider fat i ståltrådet og blotter det lyserøde tandkød. Vicky skriger. – Hvad fanden har du gang i? Hun putter sin finger i munden. – Undskyld, siger jeg, undskyld. (Bro, 12)

Sallys indlevelse i minkene fører, uden hun selv opdager det, til et bid i venindens finger – ét der kommer fra både minkene og Sally, synes det. Andre gange opsøger Sally selv overskridelsen, som da hendes fri nadverfortolkning, hvor hun onanerer med en majs i håbet om at forenes med den, blive "del af dens gule løfte, dens saft" (Bro, 106), er udtryk for en mere-end-menneskelig forbindelsestrang. Sally begærer at blive gennemtrængt af materien – af majs, ikke af mænd – og her bliver sakralisering og seksualisering af det ikke-menneskelige udtryk for et dobbelt opgør med (re)produktionskrav: både med landbruget, der blot ser majsens som afkast, og med landsbysamfundet, der snart kræver afkom af de unge kvinder.

Ligesom med Sallys majscolbe er skødet også et tværartsligt og fortryllet forbindelsessted i *Du er bonde*. Her holdes uklarheden mellem, hvad der er jegets udsyrede drømme, og hvad der er realplan, åbent. En nat ser hun "tusen fullmånar", og Gabriel (ærkeenglen, forstås) kommer, ikke for at bebude Guds fødsel, men fordi "nyryddingens tid er over" (Danielsen, 65). Jeget får besked på, at hun aldrig skal føde et barn, men i stedet skal plante Guds skov og have. Da hun vågner, finder hun på sit sengelagen de nødder, hun har født, og straks begynder hun at beplante storbøndernes fladland med kæmpestore, hurtigvoksende træer.

Nøddescenens voldsomme brud med vanlige virkelighedsgrænser kan virke abrupt, men det er også udtryk for pigernes særlige blikke på verden, som jeg vil karakterisere som porøse. Sally og jeget udtrykker Donna Haraways kongstanke om, at "becoming is always becoming *with* – in a contact zone [...]" (2008, 244,

kursiv i original). Det er i en kontaktzone, pigerne formes, når jeget opbygger sin modstandskraft i samarbejde med nødderne, eller når Sally ser sin tilblivelse forbundet med markerne: "Udenfor vokser kornet usynligt under markerne. Ligesom mine knogler under huden" (Bro, 50).

Konventionelle marker og minkanlæg fortrylles gennem pigernes porøse blikke, fordi de, med et nymaterialistisk begreb, ser deres "vibrerende materialitet", noget som industrilandbruget er ude af stand til. "Fortryllelse" og "vibrerende materialitet" henter jeg fra Bennetts nymaterialisme, som jeg nu vil tage fat i for at udvide mit argument om pigernes porøse blikke.

Villigheden til at klovne

Den overjordiske nøddeinstans, jeget i *Du er bonde* allierer sig med, muliggør, at hun, nu som mere-end-menneskelig, kan svare igen på det industrielle landbrug, der truer hendes småbrugseksistens. Her er det værd at bemærke, at nødderne er en intervention i menneskeliv og -handling, der kommer fra et kosmologisk og naturkulturelt ydre; materialiteten er ikke et redskab, mennesket kan samle op, men noget der som levende og vibrerende intervenserer i mennesket, dvs. indehavere af hvad Bennett i *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things* (2010) kalder for "thing-power". Denne tingskraft har, skriver Bennett, "the rhetorical advantage of calling to mind a childhood sense of the world filled with all sorts of animate beings, some humans, some organic, some not" (2010, 20).

Bennett trækker i sin bestræbelse på at fremhæve den "active role of *nonhuman materials*" (2010, 2) på Theodor W. Adornos negative dialektik (1966). Meget kort forklaret gør Adorno op med en idealistisk idé om identitet. Han påpeger, at filosofiske begreber aldrig vil kunne indkapsle den betydning, de forsøger at rumme – tilbage vil altid være en rest, eller hvad Adorno kalder en ikke-identitet. Denne rest skal man ifølge Bennett ikke forsøge at luge væk, men derimod gøde og kultivere, for at man dermed kan tage en "etisk opgave" på sig, én der handler om at forblive åben over for ikke-menneskelig vitalitet (2010, 14). Adornos negative dialektik er således et afsæt til opnormeringen af usikkerhed, hvormed man søger at forstørre, ikke eliminere, en forstyrrende følelse af, at noget er udeladt eller glemt.

Gennem sin læsning af Adorno foreslår Bennett tre æstetiske og intellektuelle metoder til at tage denne etiske opgave på sig, og det er den tredje metode, jeg her vil fremhæve. Bennett skriver, at man skal erstatte frustrationen over ikke-identiteten med at ty til praksisser som "the exercise of an unrealistic imagination, and the courage of a clown" (2010, 15). Den klovne tilgang, der tør indlemme et "playful element" into one's thinking and to be willing to play the fool" (Bennett 2010, 15), er særligt egnet til ikke bare at iagttage materialitetens selvstændige liv, men også til at anerkende, at beherskelse ikke er en mulighed. Ifølge Bennett skal vi påskønne en mere legende og klovnet tilgang til verden, og i det følgende vil jeg belyse, hvordan de to teenagepiger kan siges at opøve en "urealistisk forestillingsevne".

Dyr og menneske

I *Du er bonde* kommer det klovne element i første omgang til syne i jegets mere-end-menneskelige relationer, f.eks. når hun uden oversættelsesknas kommunikerer med sin elskede ko, Dagros (s. 86f). Det klovne kommer i endnu højere grad til syne, når jeget zoomorfiserer skammen over sin venindes dødsulykke. Til begravelsen mærker hun bygdens blikke, eller nærmere, “klørne til bygdedyret”⁴ (Danielsen, 142), og hun føler sig som en “syndebuk”. Metaforen om at være en syndebuk⁵ udvikles på legesyg vis, så læseren kan blive i tvivl om, hvorvidt jeget rent faktisk antager dyreskikkelse (ligesom duets far, der er en hjort), eller om der er tale om metaforisk leg: “eg mekta, som den syndebakken eg var, kom det innanfrå eller utanfrå? Der var ikkje lett å seie, eg klødde meg i skjegget under sløret med den eina klauva, kjende meg utolmodig, ville ut og klatre i fjellet” (Danielsen, 142).

Bennett skriver i *The Enchantment of Modern Life: Attachments, Crossings and Ethics* (2001), at det er vigtigt at skabe fortryllende modfortællinger, der fremhæver de “affective attachments”, et etisk engagement binder sig op på (3). Fortællinger, der bruger legesyg zoo- og antropomorfiseringer – som når mennesker gøres til bjerggeder, eller de konventionelle marker bliver moralindehavere (Bro, 133) – bør, vil jeg mene, tages lige så seriøst, som de værker, der i stedet bruger afmægtigt, dystopisk sprog.⁶ I den igangværende klimakrise, hvor en anden økologisk sensibilitet har vist sig bydende nødvendig, kan antropomorfisering spille en vigtig rolle:

“ A touch of anthropomorphism, then, can catalyze a sensibility that finds a world filled not with ontologically distinct categories of beings (subjects and objects) but with variously composed materialities that form confederations. In revealing similarities across categorical divides and lighting up structural parallels between material forms in ‘nature’ and those in ‘culture,’ anthropomorphism can reveal isomorphisms. (Bennett 2010, 99)

Pigernes porøse blikke kan fremhæve isomorfismer mellem menneske og miljø. Hos Sally bliver grænserne mellem menneske og materie skrøbelige, fordi hun tillader sig selv “the courage of a clown”; hun ser, hvordan kornet kigger “sultent” efter regn (Bro, 69), og at jorden indeholder en “magi” (Bro, 58).

I økokritikken er antropomorfismen en speget figur (Clark; Reed; Kautz), men den sammenlignelighed eller isomorfisme, den kan være fremkaldervæske for, rummer også et økoetisk potentiale. Den porøsitet, de to piger ser på landbruget med – hvor materie og subjekt smelter sammen i uforudsigelige og forstyrrende figurationer – spejler en økologisk tænkning, der ikke blot søger at kortlægge ødelæggelse, men også at spore livsformer, der lever med den forarmede jord. Pigernes porøse blikke og klovne antropo- og zoomorfe sensibilitet skaber en frugtbar indgang til at undersøge, hvordan deres erfaringer indskriver sig i en større fortælling om at leve i det, Tsing kalder vores fælles ruin.

For at analysere porøsitetens potentiale fra en anden vinkel ønsker jeg nu at forbinde Bennetts nymaterialisme med Tsings analyser af ruinlandskaber og flerartslige samarbejder. For Tsing er det at være prekær – at være udsat og gennemtrængelig – et nyt vilkår.

Landskab af sorg og vrede

Mens Bennett insisterer på at forstørre det ikke-identiske, insisterer Tsing på at følge sporene af liv og sameksistens, der hvor kapitalismen har efterladt udpinte landskaber. Samarbejde og "contamination" er centrale begreber for Tsings flerartsetnografi, der skriver sig ind i en økologisk tankegang, som, i tråd med Haraways "sympoiesis" (2016) og Karen Barads "intra-action" (2007), forstår verden gennem samarbejder og gensidig konstituering. Men selvom det kan lyde opbyggeligt, er udgangspunktet i *Svampen ved verdens ende* (2024 [2015]) ganske dystert: Verden er ved at falde fra hinanden (1), og det handler nu om at finde måder at overleve i "den ruin, der er blevet vores alles fælles hjem" (2).

Et eksempel på en overlevelsesstrategi finder Tsing i den særlige matsutake-svamp, der ikke kan dyrkes, men kun lever i næringsfattig jord og i symbiose med fyrre- og grantræer. Gennem et tværkontinentalt, årelangt feltarbejde har Tsing fulgt svampen, der lever i landskaber, kapitalismen har ruineret, og jages af folk, som er samfundets udsatte. Matsutake kan, skriver Tsing, guide "os igennem mulighederne for sameksistens i et miljø præget af forstyrrelser. Det er ikke en undskyldning for at foretage flere ødelæggelser. Men matsutake viser os en form for overlevelse gennem samarbejde" (4). Tsing argumenterer for, at samspillet mellem mennesker og ikke-menneskelige aktører kan være en strategi til at navigere i et udpint, ruineret landskab – som det gjesdalske, hvor det industrielle landbrug vinder terræn.

Tsing beskriver, hvordan vi må udvide vanlige forestillinger om ruinerne, og peger på fablens genaktualisering i vores nye, prekære verdenstilstand: "den tværarts-lige sammenfiltrering, der engang virkede som stof for fabler, [er] nu blevet et seriøst diskussionsemne" (vii), og disse historier kan "være både sande og fabelagtige på samme tid" (vii).

Du er bonde betegnes netop som "ein fabel" på sin bagside. Dette synes i første omgang at hænge sammen med jegets udviskning af vanlige menneske-dyr-grænser, f.eks. i førnævnte gedemetafor, men med Tsings tese kan arts-uafgørligheden være noget, der ikke skal elimineres: Det kan både være sandt og fabelagtigt, at duets far er en hjortebuk, der kan tale (Danielsen, 37f). Denne mere-end-menneskelige karakter introduceres *en passant* i en scene, hvor duet får et lift på hjortefarens ryg, da de to veninder skal ud at se på det stykke jord, hvor jegets slægt engang havde skov, men som nu er opdyrket mark. Her møder det fabelagtige det ruinerede; ved synet af marken mister jeget "trua på alt", og Tsings ruinbillede træder tydeligt frem: "Difor var Jæren eit forferdeleg utsyn for oss. Difor var det for oss eit landskap av sorg og sinne, det opne landskapet var berre ei slagmark" (Danielsen, 39f).

Tsings ruinmetafor kan belyse den måde, jeget forsøger at leve i "slagmarken" på efter det kapitalistiske industrilandbrugs indtog, når hun, som matsutake, nægter at dyrke jorden på gængse præmisser.⁸ Væsentligt er dog, at pigernes forsøg på at skabe et landbrugslandskab, de kan bebo, ét der involverer og ikke ekstraherer materien, mod romanernes slutning løber panden mod muren. Sally oplever en *radio silence* på den tværartslige kanal, og det fører til en forvirret, eksistentiel hjemløshed: "Hvordan være et menneske? Hvordan følge markernes lov? Det bedste ville være at følge Marks eksempel⁹ og blive til jord" (Bro, 182). Det går op for hende, at "*en pige hører ingen steder hjemme*"

(Bro, 189, kursiv i original), og i den afsluttende scene forsøger Sally med en hjemmelavet overgangsrite forgæves at opløse sig selv med markerne (Bro, 196f). For ingen af pigerne er hverken deres porøse blikke eller villighed til at klovne stærke nok modstandsmidler til helt at omgå eller ommøblere landsbysamfundets forestillingsverden. Derfor vil jeg nu påpege, hvordan den tærskelposition, der giver et porøst og fortryllende blik på verden, også kan føre til modløshed.

Modstand og modløshed

I *Du er bonde* resignerer jegets antidriftsvisioner, da hun finder Dagros død, og hun er sikker på, at det er et drab, en hævn for “denne treplantinga mi” (Danielsen, 121). Da Dagros skal begraves, foreslår duet at bruge traktoren til at flytte den tunge ko, men jeget fnyser – man begraver ikke en ven med maskine: “La ein krans av rognebær rundt horna, ho lina ei dronning med store nedslåtte augevipper” (Danielsen, 122). Her lægger jeget sit håb for et andet landbrug, repræsenteret ved det omsorgsfulde ko-menneske-forhold, i graven. Mod slutningen flytter jeget op i et højt træ for at være nærmere det døde du og samtidig flygte fra det bygdesamfund, der har underkendt og forpurret hendes landbrugsvisioner (Danielsen, 148).

Men i resignationen ligger også et kritisk potentiale, vil jeg argumentere for. I kraft af teenagepigernes åbenhed viser de sig på anderledes vis end resten af det rurale samfund påvirkelige og påvirkede – eller, med Tsings vokabular, *kontaminerede*. Deres porøse blikke på landbrugslandskaberne er udtryk for en sårbarhed, der står i kontrast til det uigennemtrængelige, individualistiske, afkastorienterede perspektiv,¹⁰ Sallys far og industribønderne repræsenterer. Når Sally påpeger “urenheden” i, at “[v]i spiser mad der kommer fra jorden, jorden spiser os, vi spiser hinanden” (Bro, 17), medfører det mishag hos de påhørende. Det er ubehageligt, fordi det, der før var dødt materie, bliver vækket til live. Med sit blik vender Sally en hidtil sikkerhed til usikkerhed: Jorden, der har været skjult under (og kontrolleret af) en pesticidkontrolleret fernis, viser sig pludseligt at trække tråde ind i os alle. Pigernes resignation kan illustrere Tsings pointe om, at vi “alle hver især [bærer] på en kontaminationshistorie; renhed er ikke en mulighed” (28).

Kontamination er et livsvilkår, hvortil nysgerrighed er “den primære betingelse for et overlevelsessamarbejde”, skriver Tsing (2). For at vende tilbage til Bennett kan den klovne tilgang her træde til; den tillader at se andre, ikke-udnyttende måder at leve i de industrielle landbrugsruiner på, ja, forsøger at skabe, hvad Tsing kalder en tredje natur, “det vil sige dét, som formår at leve trods kapitalismen” (viii).¹¹ Om end Sally ikke får svar fra det landbrugslandskab, hun forsøger at forbinde sig med, og om end jegets forsøg på smådrift ender med blive slået ned af “klørne til bygdedyret”, fremviser begge piger alternative måder at leve med vores kapitalistiske landbrugsruiner på – og hvordan disse kræver, at mere-end-menneskelige-perspektiver får plads i nogle alternative landbrugsvisioner.

En gris i vejen – udsigtens luftkastel

Tsing fremhæver gennem Ursula K. Le Guin frisættelsen af den utopiske forestilling som en anden strategi. Le Guin skriver, at hun ikke plæderer for "a return to the Stone Age", men ønsker at problematisere, hvordan den utopiske forestillingsevne i et industrialiseret samfund er fanget "in a one-way future consisting only of growth. All I'm trying to do is figure out how to put a pig on the tracks" (85).

At det netop er grisen, et ellers så pacificeret, masseproduceret industridyr, Le Guin tillægger et forstyrrende potentiale, er interessant i denne landbrugskontekst. Slagtesvinet er fanget i en vækst- og liminalposition: Så snart dyret opnår sit mål, den højst mulige kropsvægt, slagtes det og konverteres til nytte. Lignende duelighedskrav kan siges at være på spil for teenagepigerne – de er først gyldige lokal-samfundsborgere, når de er myndige og menstruerende (Bro, 191) eller producerer "jord og avkom" (Danielsen, 9).¹²

Men måske er vækst og nytte, i disse såkaldte prekære tider, ikke længere gyldige begreber, for ifølge Tsing ved vi ikke længere, hvor vi er på vej hen (s. 2), og dette kan også siges at gælde landbruget: Den industrialisering, der gjorde Danmark til en rig eksportnation i slutningen af 1800-tallet (Sørensen 2025), til et såkaldt "landbrugsland",¹³ viser i disse år, med opdagelsen af bl.a. døde fjorde (Brieghel & Jessen) og rekordhøjt niveau af pesticider i drikkevandet (Danmarks Naturfredningsforening), sine mange bagsider.

Her kan de to teenagepiger være med til at rykke ved vores opfattelse af det dyrkede landskab, vi er blevet vant til at skue, køre og pløje uforstyrret hen over. I *Du er bonde* gør jeget op med det værende blik på landskabet, et opgør der vækker minder om Haraways opgør med det gudeblik, der vil se alt fra ingensteds (1988, 581):

“Jæren hadde vore ein skog for tusen år sidan, før alt blei hogd ned, blei laga hus av, blei gjort om til ved, før dei svære markene, før matjorda blei laga, [...] då folk byrja å nyte utsikt, som om utsikt var noko å trakte etter, det å lå blikket sjå så langt, kva hadde blikket der å gjere? (Danielsen, 114)

Man kan være skeptisk over for, om jegets drøm om urskoven på Jæren er et udtryk for den slags retrotopiske¹⁴ tilgang, Le Guin modsætter sig. Alligevel kan jegets spørgsmål i citatet måske siges at agere en slags gris på vejen, noget der sætter spørgsmålstejn ved værende landbrugsmetoder og -fortællinger: Hvorfor var det nu lige, vi gerne ville have landskaberne så flade, udsigten så uendelig? Det, værker som *Fladland* og *Du er bonde* har til fælles, er ikke blot en kritik af værende nytte- og vækstlogikker, men også deres anvisning af, hvordan vi kan skrøbeliggøre vores blikke på landskabet og dets mere-end-menneskelige beboere – f.eks. når Sally, i stedet for at se jorden som vækstmateriale, lader den knage og hviske (Bro, 32). Det er ikke en tilbagetrækning fra det politiske, men en anden måde at engagere sig på, én som går andre veje end herskende epistemologier.

Teenagepigen som forstyrrelse

Det er ikke bare i *Fladland* og *Du er bonde*, at vanlige landbrugsforestillinger rives op med rode. I løbet af de sidste år er der opstået en sprække i førnævnte parole om, at Danmark er et landbrugsland. Måske er det netop nu, at Sally og jeget, med deres ejendommelige erkendelse af verden, der går gennem markernes og det ikke-menneskeliges vibrerende materialitet, kan tilbyde alternative landbrugs- og jordspekulationer?

I landbrugserhvervet og i den ophedede offentlige debat om dets kriser er teenagepigen en kuriøs figur¹⁵ – men det er hun også i den litterære landbrugstradition. Her tilføjer *Du er bonde* og *Fladland* nye toner til ellers markante stemmer som Knud Sørensen, Jens Smærup Sørensen og Hans Otto Jørgensen, der har defineret dansk landbrugslitteratur i vores samtid,¹⁶ og som, med lån af Martin A. Hansens formulering, på fornem vis har ført både “plov og pen” (Hansen). Fra disse fortællinger, der ofte har fremstillet landbrugets strukturelle afvikling og landbokulturens forfald, er der langt til *Du er bonde* og *Fladland*. Selvom landsbymiljøerne også her mærker industrilandbrugets sociale degenerering, kan markerne stadig, som Sally med eksklamatorisk begejstring udtrykker, være bristefærdige af potentiale: “Om lidt skyder kornet op gennem jorden, om lidt begynder tingene at ske” (Bro, 39).

De to romaners forbindelsestrang står i kontrast til den goldhed, den offentlige samtale om landbrug og arealanvendelse bærer præg af. Med stadig nye opdagelser af, *hvor* forgiftet og udpint vores landbrugsjord er,¹⁷ kan det være vanskeligt at tilslutte sig forfatter Virginie Despentes overbevisning om, at “[d]et er en magtfuld ting at være positiv” (Lykkeberg).

I økokritikken kan man finde lidet positive landbrugssyn. Timothy Morton har celerede i *Dark Ecology* (2016) mod “agrilogistics”, en altgennemsyrende landbrugstankegang, der blandt andet har skabt natur/kultur-skellet. Vi må tænke j(/J)orden anderledes, skriver Morton, vi skal fralægge den udvindende “blank sheet for projection of human desire”-tilgang: “We require a Difficult Think Thing. Our exploration of weirdness and its suppression by agrilogistics suggests that the weird might be a helpful ontological category. We are going to have to think things as weird” (s. 65).

En ny (for)underlig landbrugslitteratur?

Morton giver ikke selv bud på, hvordan denne nye, underliggørende ontologiske kategori bør udformes, men netop det “weird” – eller rettere, det “sære” – opnormerer Flinker i *Økonarratologi* (2025), hvori han analyserer forskellige modi af nordiske klimanarrativer. Det er med afsæt heri, at jeg ønsker at pege på *Fladland* og *Du er bonde* som en del af den større tendens, jeg tentativt vil kalde en ny forunderlig landbrugslitteratur.¹⁸ Modsat realistiske og spekulative klimafiktioner, som Flinker først beskæftiger sig med, adskiller de såkaldt sære økofiktioner sig ved, at de “trækker i ekstrem grad baggrund, miljø, materielle rum samt forskellige tidsskalaer ind i karakteren eller fortælleren” (s. 142), og at karaktererne deraf bliver “mere decenterede og porøse”. Flinker trækker på Bennetts ontologi, hendes særegne “fortryllede materialisme”, for at pege på, at de sære økofiktioner åbner for en anden opmærksomhed “på det liv og de livsformer, der er over, under og i mennesket” (s. 142).

Mit argument er, at de to pigers skildringer af de industrielle landbrugslandskaber indgår i et større litterært nybrud, som er mere komplekst, end hvad denne artikel kan indkredse. I disse økologiske krisetider, der også indebærer store opbrud i forestillingerne om dansk landbrug, er det særligt interessant, hvordan der op af den litterære muld skyder et væld af værker, hvori fortællere, ligesom Sally og jeget, indtager porøse og decentrerede blikke på det ruinerede landbrugslandskab. F.eks. giver Rasmus Daugbjerg i *Trold* (2022) flere hundrede år gammel landbrugspolitik eventyrlige klæder, og i Nath Krauses *Trilogi* (2025) står slagtegrise i mere end én forstand i vejen, når de vælter ud ad en brændende lastbil på E45. Her beskriver Krause marken både som en tsingsk "tagløs ruin" (s. 25) og laver i bogens tredje del en poetisk eftersøgning af det planteliv, der lever i de kontaminerede landskaber nær Cheminova.

Således oplever de litterære skildringer af jord og landbrug i disse år en indsprøjtning af forunderlighed, der bl.a. består af overjordiske forklaringsmodeller og mere-end-menneskelige jordforhold. Som *Du er bonde* viser, kan stjernestøv og gødning sagtens leve side om side (s. 5), og en sådan sammenfiltrering kan være med til at underliggøre værende monokulturelle dyrknings- og tanksystemer.

Disse nye værker skal, vil jeg mene, ikke forstås som et korrektiv; derimod kan de læses som en forgrening på en traditionsrig landbrugslitterær stamme. Her skaber de sprækker af virkelighedsudvidelse, der, uden at forfalde til bondestenalderromantik, minder os om, at mælkeforbandelser og udefrakommende kræfter for ikke så længe siden var selvfølgelig dele af landbrugerskabet. Det er fortællinger, der viser, at der er forunderlig grøde i den danske landsbrugs- og landbrugslitterære tradition.

Noter

- 1 Bro, 32.
- 2 "det å sluntre unna; slapphet i arbeid, tjeneste" (NAOBa).
- 3 Denne kobling kan føres helt tilbage til, da Eva og Adam blev smidt ud af Paradisets Have og skulle dyrke jorden i deres "ansigts sved" (1 Mos 3).
- 4 "skarp sosial kontroll som noen opplever på den norske landsbygda" (NAOBb).
- 5 Med Greg Garrards typologi uttrykker metaforen de "pejorative associations that cluster around zoomorphism" (Garrard, 138). For at gøre økokritikken endnu mere sprogcentreret foreslår Beatrice M. G. at udvide typologien med "ecomorphism", noget jeg desværre ikke kan udfolde her.
- 6 Jeg vil her indskyde, at jeg ikke ønsker at opstille utopier som bedre alternativer til dystopier. Elvia Wilk påpeger i *Death by Landscape* (2022), at vi i håbet om andre forståelser af menneske og omgivelse skal bevæge os væk fra en udtrættet modstilling af utopi og dystopi. I stedet ønsker jeg med denne læsning at vise, hvorledes legesyghed og afmægtighed kan gå hånd i hånd.
- 7 En fabel er ofte defineret som en fortælling af dyr. Genren opstod med Æsop, der lod skildpadder og ræve have menneskelignende udsigelsespositioner (Rømhild 2014).
- 8 Og, som med Sallys majscolbeonani, nægter at "blive dyrket" som kvinde, noget en udvidet, økofeministisk læsning ville kunne udfolde.
- 9 Præstens søn, der begår selvmord.
- 10 En forventning, der kan siges at rette sig mod både køer, der skal give mælk, korn, der skal give penge, og kvinder, der skal give børn.
- 11 Ifølge Tsing henviser første natur til "økologiske relationer (inklusive de menneskelige)", mens

- anden natur betegner “de kapitalistiske transformationer af miljøet” (Tsing 2024, viii).
- 12 James C. Scott ser en parallel mellem tidlige agrare samfunds domesticering af dyr og planter og “patriarchial control over the reproduction of women, captives, and slaves” (Scott, 12). Forbindelserne mellem køn, grise og produktionskrav er desuden tematiseret i franske Marie Darrieussecqs *Kvinden der blev til en gris* (1997).
 - 13 Skiftende regeringer har anvendt denne parole, senest Mette Frederiksen ved Naturmødet i 2024 (Statsministeriet 2024).
 - 14 “Retrotopia” er ifølge Zygmunt Bauman en form for utopi, der ikke skuer mod en “inexistent future”, men derimod “the vaguely remembered past, valued for its assumed stability and so trustworthiness” (Bauman, 5f).
 - 15 I Danmark dyrkes kun 5% af jorden af kvindelige landbrugere (Danmarks Statistik).
 - 16 En spændende, akademisk underbelyst afstikker er Christian Skovs *Høstnætter* (1994), hvor kombinationen af pubertet og markarbejde ligeså fører til en virkelighedsudvidelse.
 - 17 Tal fra FN viser, at 90% af verdens landbrugsjord risikerer at være udpint i 2050 (FAO).
 - 18 Jeg anvender her “underlig” frem for Flinkers “sær”. Hvor “sær” med det beslægtede “særling” har en let vurderende tone, ønsker jeg at betone “underlig”s forbindelse til “forunderlig” – som et udtryk for noget mystisk og besynderligt.

Litteraturliste

- Adorno, Theodor W. (1966): *Negative Dialektik*, Berlin: Suhrkamp.
- Barad, Karen (2007): *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Durham: Duke University Press.
- Baumann, Zygmunt (2017): *Retrotopia*, Cambridge: Polity Press.
- Bennett, Jane (2001): *The Enchantment of Modern Life: Attachments, Crossings and Ethics*, New Jersey: Princeton University Press.
- Bennett, Jane (2010): *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*, North Carolina: Duke University Press.
- Brieghel, Signe & Jessen, Nina Toudal (2023): “Fjorden under Jorden: Grundforbedringsprojekter og historisk dødvande i Vejle og Hjarbæk fjerde”, i *Kulturstudier* 2, s. 51-74. DOI: <https://doi.org/10.7146/ks.v2023i2.142681>.
- Bro, Ditte Holm (2021): *Fladland*, Askeby: Kronstork.
- Clark, Timothy (2011): *Introduction to Literature and the Environment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Danielsen, Kristin Auestad (2022): *Du er bonde*, Oslo: Samlaget.
- Danmarks Naturfredningsforening (2025): “Nye officielle tal: Rekordhøjt niveau af pesticider i vandboringer”, i *Via Ritzau*, 14. januar 2025. <https://via.ritzau.dk/pressemeddelelse/14218404/nye-officielle-tal-rekordhojt-niveau-af-pesticider-i-vandboringer?publisherId=13559520&lang=da>. Tilgået 2025-07-02.
- Danmarks Statistik (2021): “Kvindelige landmænd dyrker kun 5 pct. af jorden”, i *Nyt fra Danmarks Statistik*, 27. maj 2021, nr. 197, <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/nyt/NytHtml?cid=25865>. Tilgået 2025-07-12.
- Darrieussecq, Marie (1997): *Kvinden der blev til en gris*, København: Tiderne Skifter.
- Daugbjerg, Rasmus (2022): *Trold*, København: Gutkind.
- Det Norske Akademi for Språk og Litteratur (NAOBa): “unnasluntring”, i *Det Norske Akademis ordbok*, <https://naob.no/ordbok/unnasluntring>. Tilgået 2025-02-02.

- Det Norske Akademi for Språk og Litteratur (NAOBb): "bygdedyr", i *Det Norske Akademis ordbok*, <https://naob.no/ordbok/bygdedyr>. Tilgås 2025-010-08.
- Donati, Kelly (2019): "Herdin is his Favourite Thing in the World': Convivial World-making on a Multi-species Farm", i *Journal of Rural Studies* 66, s. 119-29.
- Flinker, Jens Kramshøj (2025): *Økonarratologi*, Hellerup: Spring.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (2022): "Saving our Soils by All Earthly Ways Possible", <https://www.fao.org/newsroom/story/Saving-our-soils-by-all-earthly-ways-possible/en>. Tilgås 2025-07-10.
- Garrard, Greg (2023): *Ecocriticism*, 2. udg., London: Routledge, DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003174011>
- Hamsun, Knut (1917): *Markens Grøde*, Kristiania og København: Gyldendal.
- Hansen, Martin A. (1948): *Tanker i en Skorsten*, København: Gyldendal.
- Haraway, Donna (1988): "Situating Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", i *Feminist Studies* 14.3, s. 575-99.
- Haraway, Donna (2008): *When Species Meet*, Minnesota: University of Minnesota Press
- Haraway, Donna (2016): *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*, Durham: Duke University Press.
- Henningsen, Peter (2019): *Dengang vi var bønder*, København: Gads Forlag.
- Jørgensen, Hans Otto (2007): *Ida og Axel-trilogien*, København: Gyldendal.
- Kautz, Alissa (2024): "Humanising the Nonhuman: An Ecocritical Toolbox for Anthropomorphic Agency", i *Ecozon@* 15.2, s. 173-88.
- Krause, Nath (2025): *Trilogi*, København: Forlaget Arena.
- Le Guin, Ursula K. (1989): "A Non-Euclidean View of California as a Cold Place to be", i *Dancing at the Edge of the World*, New York: Grove Press.
- Lykkeberg, Rune (2024): "Virginie Despentes: Vi gamle skal være drømmere, de unge skal være vrede", i *Information*, 9. februar 2024, <https://www.information.dk/kultur/2024/02/virginie-despentes-gamle-vare-droemmere-unge-vare-vrede>. Tilgås 2025-07-10.
- Morton, Timothy (2016): *Dark Ecology: For a Logic of Future Coexistence*, New York: Columbia University Press.
- Reed, Beatrice M. G. (2018): "Besjelingens åpnende begrensinger: Økokritiske refleksjoner over dikt om antropomorfe træer", i *Nordisk poesi: Tidsskrift for lyrikkforskning* 3, s. 20-36.
- Regeringen (2024): "Aftale om et Grønt Danmark: Aftale mellem regeringen, Landbrug & Fødevarer, Danmarks Naturfredningsforening, Fødevareforbundet NNF, Dansk Metal, Dansk Industri og Kommunernes Landsforening", <https://regeringen.dk/nyheder/2024/regeringen-og-parterne-i-groen-trepart-indgaar-historisk-aftale-om-et-groent-danmark>. Tilgås 2025-07-10.
- Rømhild, Lars Peter (2025): "fabel", i *Lex*, <https://lex.dk/fabel>. 2025-07-22.
- Scott, James C. (2017): *Against the Grain: A Deep History of the Earliest States*, Connecticut: Yale University Press.
- Skov, Christian (1994): *Høstnætter*, København: Gyldendal.
- Statsministeriet (2024): "Statsminister Mette Frederiksens tale til Naturmødet 2024", <https://stm.dk/statsministeren/taler/statsminister-mette-frederiksens-tale-til-naturmoedet-2024>. Tilgås 2025-07-20.
- Sørensen, Anders Thorvig (2025): "Landbrugets produktionsomlægning, 1800-1901", i *Danmarks Nationalleksikon*, https://danmarkshistorien.lex.dk/Landbrugets_produktionsomlægning_1800-1901. Tilgås 2025-07-02.
- Sørensen, Jens Smærup (2007): *Mærkedage*, København: Gyldendal.
- Tsing, Anna (2015): *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*, New Jersey: Princeton University Press.
- Tsing, Anna (2024): *Svampen ved verdens ende: Om muligheden af liv i kapitalismens ruiner*, oversat af Søren Rosendal, København: Mindspace.
- Wilk, Elvia (2022): *Death by Landscape*, New York: Soft Skull Press.